

О. С. Вовченко,
асистент кафедри грошового обігу і кредиту,
Полтавський університет споживчої кооперації України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СУЧАСНОГО БАНКУ

На основі дослідження поглядів закордонних та вітчизняних учених на визначення змісту банку та його ролі в розвитку економіки країни, визначено сутність сучасного комерційного банку як суб'єкта макроекономічного середовища. Розглянуті базові та нові функції і операції комерційних банків.

On the basis of analysis of looks of foreign and domestic scientists on determination of bank and his role in development of country's economy, essence of modern commercial bank as subject of macroeconomic environment is defined. Base and new functions and operations of commercial banks are considered.

Ключові слова: сучасний банк, функції комерційного банку, банківські операції, посередництво, макроекономічне середовище.

Key words: modern bank, functions of commercial bank, bank transactions, mediation, macroeconomic environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Діяльність комерційних банків здійснюється в умовах макроекономічного середовища, що постійно змінюється, в результаті чого модифікується значення самих кредитних установ та їх функцій. У сучасних умовах економічної і фінансової кризи саме комерційні банки повинні зіграти ключову роль для стабілізації економіки країни та забезпечення підтримання належного рівня макроекономічних показників, стати рушійним механізмом економічних перетворень. Ці обставини та наявність багатьох різноманітних поглядів на місце банків у грошово-кредитних відносинах і визначення сутності цих фінансових установ зумовлюють необхідність детальнішого дослідження сучасних комерційних банків у взаємозв'язку з макросередовищем їх діяльності і переосмислення значення банків у розвитку світової та української економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам розвитку банківської системи в цілому та діяльності і ролі комерційних банків, зокрема,

приділяється значна увага в наукових працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. Сутність комерційного банку проаналізована в роботах таких відомих західних економістів, як Б. Бухвальд, Дж. Долан, С. Мишкін, П. Роуз, Дж. Сінкі та інших. Існує велика кількість публікацій з цього питання українських та російських науковців, серед яких можна назвати О. Васюренка, О. Дзюблюка, П. Єщенко, А. Красавіну, О. Лаврушина, В. Міщенко, А. Мороза, М. Савлука та інших. Однак варто зауважити, що у їхніх дослідженнях більшою мірою досліджуються банки з точки зору функцій і операцій, які вони виконують, тоді як недостатня увага приділяється саме визначенню банку з погляду на його роль у макроекономічному середовищі.

Тому метою статті є теоретичне обґрунтування сутності сучасного комерційного банку як суб'єкта макроекономічного середовища та визначення його функцій.

ОБґРУНТУВАННЯ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Вивчення та аналіз теоретичних досліджень дають підстави стверд-

жувати, що загальноприйняте трактування поняття "банк" на сьогодні відсутнє.

Ще на початку ХХ століття німецький учений Бруно Бухвальд під банком мав на увазі підприємство, яке займається грошовими, кредитними та іншими операціями [1]. Американський учений П. Роуз характеризує банк просто як фінансовий інститут, який пропонує широкий спектр послуг [2]. Більш конкретно визначається банку "Фінансово-кредитному словнику", згідно з яким банк — це особливий інститут, що акумулює грошові кошти і нагромадження, надає кредит, здійснює грошові розрахунки, випуск грошей в обіг, операції з цінними паперами тощо [3]. Схоже описується банк і в "Банківській енциклопедії", але визначення доповнене операціями з золотом та іноземною валютою [4]. Дж. Долан вважає, що комерційні банки надають широкий діапазон фінансових послуг, зокрема, відкриття рахунків до запитання та надання позик і кредитів [5]. На думку українського вченого О. Васюренка, у найбільш загальному визначенні банком прийнято називати фінансову установу, що спеціалізується на акумулюванні ресурсів і управлінні цими ресурсами шляхом здійснення розрахункових, посередницьких, кредитних та інших фінансових операцій [6].

Як бачимо, банк тут розглядається лише як підприємство чи фінансова установа, що здійснює певний набір операцій, які, на думку авторів, є банківськими. Такі визначення є не досить повними, тому інші науковці дають більш розширене тлумачення даному терміну, при чому основна увага звертається на банки з точки зору виконання ними основної їх функції — посередницької.

Наприклад, М.І. Савлук розглядає банк як фінансового посередника, який виконує комплекс базових операцій грошового ринку: мобілізацію коштів, надання їх у позичку, здійснення розрахунків між економічними суб'єктами [7]. В "Економічному словнику-довіднику" стверджується, що банк — це кредитно-фінансова установа, яка здійснює фінансове посередництво, залучаючи і нагромаджуючи вільні грошові кошти підприємств, організацій, населення, перерозподіляючи їх, надаючи кредити [8]. Банк як підприємство, що виконує посередницькі функції при здійсненні платежів і кредитних операцій між економічними суб'єктами, розглядає також П. Єщенко [9].

На думку А. Мещерякова, комерційний банк — це цілісне підприємство (яке складається з ряду підрозділів, що функціонують відносно автономно один від одного), що забезпечує перерозподіл грошових

коштів в економіці, організацію системи розрахунків, а також реалізує специфічні послуги, що породжені сферою грошового обігу ринку [10]. Як інститут кредитної системи, який є посередником у кредиті, розрахунках і випускає кредитні знаряддя обігу, визначає комерційний банк О. Дзюблюк [11].

У "Великому економічному словнику" банк — фінансове підприємство, що зосереджує тимчасово вільні грошові засоби (вклади), надає їх у тимчасове користування у вигляді кредитів, є посередником у взаємних платежах і розрахунках між підприємствами, установами або окремими особами, регулює грошовий обіг в країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей [12].

Отже, крім визначення операцій і функцій, що виконують банки, у даних тлумаченнях наголошується на тому, що банк є посередницькою організацією. Дійсно, банк — це і кредитор, і позичальник, і посередник між юридичними і фізичними особами в грошових розрахунках, саме у цьому найповніше розкривається його сутність.

На нашу думку, основними недоліками наведених точок зору є, поперше,

різні тлумачення вихідного положення при характеристиці сутності банку: одні автори називають банк інститутом, інші — установою, підприємством або організацією, посередником; по-друге, намагання визначити сутність банків перерахуванням кількості функцій, що ними виконуються.

Так, в науковій літературі інколи зустрічаються уявлення про банк як установу або організацію (наприклад, [6]). Слід зауважити, що він хоча і виконує суспільну місію і є суспільною організацією, але історично був справою приватної особи і лише потім, із розвитком банківської справи, перетворився у великі, середні та малі господарські товариства. У визначенні банку як установи він асоціюється із адміністративною конторою, із апаратом управління. В СРСР, як і в інших соціалістичних країнах, протягом декількох десятиліть існували банки тільки державної форми власності, тому стала необхідна радикальна зміна їх взаємовідносин з клієнтами, розвиток комерційних, а не директивних відносин між ними. Адже тільки таким чином відношення між банком та його клієнтами набувають справжнього економічного характеру.

Тож більш логічним, на нашу думку, є трактування суті банку не як організації, а як підприємства (наприклад, [1, 10, 13]). А. Рогачев стверджує, що сучасний банк це підприємство, характерне для будь-якої нормально функціонуючої економічної системи, яке займається

кредитуванням і фінансуванням промисловості і торгівлі за рахунок грошових капіталів, залучених у вигляді вкладів і шляхом випуску власних акцій та облігацій [14].

Дійсно, в якості самостійно господарюючого суб'єкта банк, як і будь-яке підприємство має права юридичної особи, виробляє, реалізує продукт та надає послуги. Мало чим відрізняються і завдання банку як підприємства — він вирішує питання, що пов'язані із задоволенням суспільних потреб у своїх продуктах та послугах, реалізацією на основі отриманого прибутку соціальних та економічних інтересів як членів його колективу, так і власників банку. Банк може здійснювати певні види господарської діяльності, що дозволяються існуючим законодавством та закріплені у статуті банку. Як і будь-яке підприємство, банк повинен мати спеціальний дозвіл на здійснення своєї діяльності. Разом з тим, варто наголосити, що банк має свою специфіку, його діяльність відрізняється від діяльності інших підприємств. На відміну від промисловості, сільського господарства, транспорту і зв'язку банки діють у сфері обміну, а не виробництва. Банки дійсно "купують" ресурси, "продають" їх, функціонуючи при цьому у сфері перерозподілу грошових засобів.

У цьому зв'язку цікавими є позиції О. Лаврушина та О. Дзюблюка. Перший автор суті банку пропонує розглядати на макрорівні, враховуючи, що: 1) його суті необхідно співвідносити до банку, як єдиного цілого, незалежно від різних типів банків; 2) визначень суті банку може бути кілька, все залежить від того, яка сторона його суті є в даний момент предметом розгляду [15].

Для глибокого аналізу сутності банку О. Дзюблюк найбільш прийнятним вважає комплексне дослідження усіх аспектів змісту банківської діяльності в широкому контексті з урахуванням взаємозв'язків досліджуваного об'єкта із середовищем, в якому він функціонує. В основі такого дослідження, на його думку, має лежати діалектичний підхід, який передбачає застосування різних ракурсів при вивченні сутності банку. З цією метою автор процес дослідження поділяє на кілька етапів, що відрізняються один від одного глибиною пізнання, тобто ступенем охоплення різноманітних аспектів досліджуваного об'єкта — від простішого рівня до більш складного. Для цього виділяється три основні етапи дослідження: на першому етапі банк розглядається як інститут ринкової економіки, сутність якого відображає певна сукупність здійснюваних операцій; на другому — банк досліджується як економічна категорія, що визначає необхід-

ність визначення основних банківських функцій, які розкривають сутність даної категорії; на завершальному, третьому етапі аналізу, банк вивчається у взаємозв'язку із середовищем, в якому він функціонує, тобто в рамках більш широкої системи — національної економіки [16].

На нашу думку, такий підхід є найбільш доцільним, особливо якщо розглядати сучасний комерційний банк як суб'єкт макроекономічного середовища. За даною методикою на першому етапі дослідження необхідно зупинитися на визначенні певного набору операцій, характерного для сучасних банків.

Зрозуміло, що в першу чергу банки визначаються як один із видів фінансово-кредитних установ, які виконують класичні банківські операції: залучення грошових засобів населення і підприємств; надання кредитів за рахунок акумульованих грошових засобів на основі платності, терміновості, поверненості і цільового використання; здійснення розрахунків [17]. Тобто головними у сутності банку, з макроекономічної точки зору, коли банк є учасником руху капіталу у процесі суспільного відтворення, є саме посередницькі операції, а саме: депозитні, позичкові та розрахункові. Також не варто забувати, що у наш час комерційні банки просто не можуть обмежитися лише цими операціями, вони, як й інші кредитно-фінансові інститути здійснюють нехарактерні в минулому операції та послуги, зокрема: лізингові, страхові, інвестиційні, трастові, кастодіальні тощо. На сьогоднішній день банки намагаються підвищувати якість своїх послуг та розширювати їх спектр за рахунок запровадження нових технологій, проникнення на нові вузькоспеціалізовані сегменти фінансового ринку, залучення нових груп клієнтів. Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що сучасний банк — це універсальне фінансове підприємство.

На другому етапі дослідження необхідно проаналізувати більш складне та глибоке явище, ніж операції — функції банку, безпосередньо через які й виявляється сутність і призначення кредитних установ. Адже функції характеризують банк як суб'єкт макроекономічного середовища, з позицій його місця в економіці в цілому та впливу на зовнішнє середовище, що його оточує.

Так, С. Мочерний розкриває сутність банку як особливе кредитно-фінансове підприємство, що виконує ряд базових функцій, під час здійснення яких, а також за приводу привласнення активів, залучення депозитів, між суб'єктами виникає певна сукупність відносин економічної власності [13].

На нашу думку, до базових функ-

цій комерційних банків варто в першу чергу віднести перерозподільчу, тобто мобілізацію і розподіл ресурсів, а також платіжно-розрахункову, тобто посередництво в платежах і розрахунках. Крім двох головних можна додати й інші функції, а саме: ощадно-капіталотворчу (залучення тимчасово вільних ресурсів суспільства і перетворення їх у реально діючий капітал); емісійну (створення нових кредитних засобів обігу за допомогою мультиплікативного ефекту); трансформаційну (зміна певних характеристик грошових потоків, таких як рівень ризикованості, строковість, обсяги та просторове спрямування).

Варто відмітити, що сьогодні, крім основних, банки виконують ряд нових функцій. Серед них, наприклад, можна визначити: креативну (створення нових фінансових продуктів); інформаційну (виконання банками різноманітних операцій вимагає збору та накопичення великого об'єму інформації); інтеграційну (банки купують пакети акцій інвестиційних, страхових компаній, формують холдинги і таким чином зміцнюють свої позиції на ринку); соціальну (банки як учасники соціально-економічних відносин впливають на задоволення різноманітних споживчих та виробничих потреб).

Третій етап дослідження сутності сучасного банку передбачає вивчення зовнішніх умов діяльності кредитних установ, які постійно змінюються і вимагають відповідної реакції з боку банків — глибокого аналізу фінансової та макроекономічної політики, вишукування нових способів досягнення стратегічних цілей і завдань. Комерційні банки мають постійно відповідати вимогам ринку, своєї клієнтури та іншим умовам макросередовища. Тому їх роль як фінансових посередників, що розподіляють залучені ресурси, поступово набуває ширшого значення.

В останній час в науковій літературі відмічається, що фінансові посередники не просто переміщують грошові засоби і цінні папери між клієнтами, але фактично створюють нові фінансові продукти [18]. При цьому їх створення стало можливим, насамперед, на основі накопичення банками інформації про потенційні потреби своїх клієнтів. Варто відмітити, що такої точки зору дотримується і професор університету Рене Декарта, Париж, Сільві де Куссерг, яка розробляє нову теорію фінансового посередництва. Згідно з її дослідженнями, банки — це підприємства, які спеціалізуються на зборі і використанні інформації. І навіть за постійно змінних макроекономічних чинників банківську справу потрібно розглядати виходячи саме з цієї спеціалізації і не обов'язково озираючись на традиційну

концепцію фінансового посередництва в сфері залучення і перерозподілу капіталів. В результаті "інформаційної" спеціалізації з'являються нові банківські продукти, а також ті, які передбачають управління ризиками і посередництво на фінансових ринках. Оскільки нові технології обробки і передачі інформації призводять до появи нових видів діяльності і продуктів, тому збільшується необхідність банків для її збору та використання [19].

Розвиток інформаційних технологій і зміни на фінансових ринках також сприяють модернізації традиційної концепції банків як фінансових посередників і появи нових каналів розподілу та надання фінансових послуг. Крім цього, національні фінансові ринки знаходяться в процесі трансформації в глобальний ринок — збільшуються міжнародні фінансові холдинги і об'єми фінансових потоків між країнами (купівля іноземними інвесторами акцій та інших цінних паперів, міждержавне банківське кредитування). В таких умовах банкам потрібно не лише створювати нові продукти, а й знаходити шляхи виходу на нетрадиційні для них ринки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, сутність банку доцільно аналізувати на різних рівнях узагальнення. На першому рівні було визначено сутність комерційного банку як окремого суб'єкта економіки на основі операцій, які він здійснює. На другому рівні ця суть розкривається у функціях комерційного банку, через які виявляється роль та значення комерційних банків в макроекономічному середовищі. І, нарешті, на завершальному, третьому рівні аналізу банк розглядається як фінансовий посередник, який має ефективно реагувати на зміни нестабільного зовнішнього середовища.

Тож проведене дослідження сутності комерційного банку дозволяє стверджувати, що сучасний банк — це універсальний суб'єкт господарювання, який в ролі фінансового посередника постійно реагує на зміни зовнішнього середовища, і в той же час, виконуючи свої функції, здійснює ключову роль в регулюванні макроекономічного середовища.

Література:

1. Бухвальд Б. Техника банковского дела. Справочная книга и руководство к изучению банковских и биржевых операций: Пер. с нем. А.Ф. Каган-Шабшай. — М.: АО "ДИС", 1994. — 234 с.
2. Роуз Питер С. Банковский менеджмент: Пер. со 2-го изд. с англ. — М.: Дело, 1997. — 768 с.
3. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. / Гл. ред. В.Ф. Гарбузов. — Изд. 2е, стереотип. — М.: Фи-

нансы и статистика, 1994. — 512 с.

4. Банківська енциклопедія / д.е.н., проф. М.І. Савлук; к.е.н., доц. А.М. Поддєрогін; ред. д.е.н., проф. А.М. Мороз [та ін.]. — К.: Фірма "ВІПОЛ", 1993. — 328 с.

5. Долан Э.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика: Пер. с англ. / под ред. Э.Дж. Долан; Колин Д. Кэмпбелл; Р. Дж. Кэмпбелл. — "САНКТ-ПЕТЕРБУРГ ОРКЕСТР", 1994. — 496 с.

6. Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посіб. — 5-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2006. — 311 с.

7. Вступ до банківської справи / д.е.н., проф. М.І. Савлук; д.е.н., проф. А.М. Мороз; А.М. Коряк. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.

8. Економічний словник-довідник / за ред. проф. С.В. Мочерний. — К.: Femina, 1995. — 368 с.

9. Гальчинський А.С. Основи економічної теорії: Підручник / А.С. Гальчинський; П.С. Єщенко; Ю.І. Палкін. — К.: Вища шк., 1995. — 471 с.

10. Мещеряков А.А. Організація діяльності комерційного банку. Навчальний посібник. — К.: центр учбової літератури, 2007. — 608 с.

11. Дзюблюк О. До питання про суть банку та специфіку банківського продукту // Вісник НБУ. — 1999. — № 4. — с. 60—65.

12. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилиян. — М.: Фонд "Правовая культура", 1994. — 528 с.

13. Мочерний С.В. Банківська система України: Навч. посібник / С.В. Мочерний; А.С. Тришак. — Львів: Тріада плюс, 2004. — 304 с.

14. Рогачев А.Ю. Современная роль коммерческих и региональных банков // Экономический журнал Высшей школы экономики. — 2004. — Т. 8. — № 1. — С. 92—96.

15. Деньги. Кредит. Банки: Учебник / под ред. д-на, проф. О.И. Лаврушин; М.М. Ямпольский; Ю.П. Савинский; Г.С. Панова; М.П. Березина. — М.: Финансы и статистика, 1998. — 447 с.

16. О. Дзюблюк. Теоретичні аспекти визначення сутності банку і змісту банківської діяльності // Банківська справа. — 2001. — № 6. — С. 5—11.

17. Банковский портфель: книга банкира. Книга клиента. Книга инвестора / Под ред. Ю. И. Коробова. — М.: Соминтэк, 1995. — 746 с.

18. Бригхэм, Ю., Эрхардт, М. Финансовый менеджмент: учебник; пер. с англ. под ред. к.э.н. Е.А. Дорофеева — СПб.: Питер, 2005. — 960 с.

19. Сильви де Куссерг. Новые подходы к теории финансового посредничества и банковская стратегия // Вестник Финансовой академии. — 2001. — № 1. — С. 33—47.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2009 р.